

МАСОФАВИЙ (ОНЛАЙН) ТАЪЛИМНИ РИВОЖЛАНТИРИШ МЕХАНИЗМЛАРИ

DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2022.4.4.058>*Хидиров Сухроб Норбўтаевич,**Ўзбекистон халқаро ислом академияси ўқув-услубий бўлим бошлиғи, социология
фанлари бўйича PhD*

Аннотация. Мақолада масофавий таълимни ривожлантиришнинг зарурийлиги ва унинг механизмлари келтирилган. Масофавий таълим жараёнининг асосий элементлари бошқарув бўлими томонидан доимо сифат назорати остида бўлади. Бу бўлим, ўз навбатида, таълим жараёнининг барча шиширокчиларидан келаётган маълумотлар ва мулоҳазаларни таҳлил қилиши йўли билан унинг иши самарадорлиги тўғрисида хулосалар беради.

Калит сўзлар: онлайн, масофавий таълим, механизм, бошқарув бўлими, таълим сифати.

Мамлакатимизда масофавий таълим ривожига бўлган назарий қарашлар таҳлили мазкур муаммо глобаллашув жараёнида таълимнинг модернизация қилиниши ва ахборотлашган жамиятнинг олий таълимга таъсири кўринишида ҳисобга олинган ҳолда етарли ўрганилмаганлигини кўрсатмоқда.

Ахборотлашган жамиятда инсон билимининг илгари бирлаштириб бўлмайдиган соҳаларининг бирлашуви хос бўлиб, бунга ўхшаш жараёнлар замонавий таълим тизимида намоён бўлади. Ахборот технологияларининг бирлашуви айрим ривожланаётган мамлакатлар аҳолисининг компьютерлашуви талабларига асосан ОЎЮдан узоқ масофада билим олишга имкон берадиган таълимдаги янги, ўзига хос технологиялар пайдо бўлишини келтириб чиқарди. Натижада, масофавий таълимнинг шаклланишига олиб келди.

Масофавий таълим тарафдорлари талаба турган жойидан қатъий назар, билим олиш имкониятига эга эканлигини унинг асосий афзаллиги деб ҳисоблайди. Бу ҳолат Ўзбекистон сингари давлат учун ўта долзарбдир. Бунинг устига масофавий таълимни талаба учун ҳар қандай қулай шаклда, ўқув юкмасини ўз хоҳишига кўра, тақсимлаган ҳолда олиш, машғулотлар тўғри ташкил этилганда эса янги дастурли-аппаратли платформалар ва электрон курслардан фойдаланиш туфайли масофавий таълимнинг юксак самарасига эришиш мумкин. «Масофавий таълим олиш жараёни турли алоқа воситалари (қоғоз, аудио ва видео узатувчи воситалар, компьютер, почта, интернет, телерадиокоммуникация, спутник) ёрдамида масофадан туриб олиб борилиши бўлиб, анъанавий, электрон, сиртки, экстернат каби таълим ютуқларини масофавий тарзда етказиб бериш асосида ташкил этиладиган интеллектуал, ижтимоий, иктисодий самарадорликка эга бўлиб, инсонни интеллектуал ривожлантиришга йўналтирилган таълим шаклидир» .

Янги ахборот асри инсон ҳаёти барча соҳаларидаги глобаллашув жараёни таълимни ҳам ўзгартиришга мажбур этмоқда. Ўқитишнинг янги шакл ва технологиялари пайдо бўлишига олиб келмоқда. Булар орасида масофавий ўқитиш технологиялари етакчи ўринни эгалламоқда. «Хорижий манбаларда глобаллашув ва глобаллашув жараёнлари олий таълимда тўхтовсиз ўзгариш ва ривожланишнинг маҳсули» , деб таъкидланган.

Масалан, 1995 йилда нашр қилинган Олий мактабни ахборотлаштириш муаммоларига бағишланган Бюллетенда масофавий ўқитиш куйидагича белгиланган: «Ўқувчиларга ўрганиладиган материалнинг асосий ҳажмини етказиб беришни таъминловчи ахборот технологиялари мажмуи, ўқиш жараёнида ўқитувчилар ва ўқувчиларнинг интерфаол ўзаро ҳаракати, ўқувчиларга ўқув материални ўрганиш учун ҳамда ўқиш жараёнида мустақил ишлаш имконини бериш» . В.Г.Домрачев эса масофавий ўқитишни «сиртдан билим олишнинг янги босқичи бўлиб, бунда шахсий компьютерлар, видеотехника, аудиотехника ва оптоўқимали техникадан фойдаланишга асосланган ахборот технологияларини қўллаш таъминланади» , дея таъкидлайди. Москва давлат иктисодиёт, статистика ва ахборот университети мутахассислари масофавий таълимнинг энг холис таърифини таклиф қилишмоқда: масофавий ўқитиш – «ўқувчилар ва ўқитувчиларнинг

макон ва замонда фарқли жойлашган ҳолда ўзаро ва ўқитиш воситалари ёрдамидаги махсус дидактик тизимда амалга оширадиган интерфаол ўзаро ҳаракатининг мақсадга йўналтирилган жараёни» .

Илмий адабиётларни таҳлил қилиш чоғида «масофавий таълим» ва «масофавий ўқитиш» тушунчалари синонимлар сифатида талқин қилиниши маълум бўлди. Фикримизча, бу тушунчаларни аралаштириб юборишга йўл қўйиб бўлмайди. Чунки масофавий ўқитиш, биринчи навбатда, муайян таълим технологиялари, машғулотларни ташкил қилиш, ўқув шакллари мажмуини назарда тутса, “масофавий таълим” бирмунча кенгрок тушунча бўлиб, у ўз ичига масофавий ўқитиш жараёнини амалга ошириш тизимини олади ва режалаштирилган натижаларга эришиш учун зарур технологиялар танланади. «Масофавий таълим тизимини аҳолининг турли ижтимоий гуруҳ ва қатламлари учун касбий малака ва кўникма берувчи махсус ўқув муассасалари тарзида шакллантирилиши бўйича махсус илмий ҳайъат ташкил этилиши мазкур фаолиятнинг республикамизда инновацион технологиялар асосида ривожланишига амалий таъсир кўрсатади» .

Европа мамлакатлари ва АҚШда масофавий таълимни амалга оширувчи университетлар фаолиятининг қиёсий таҳлили масофавий ўқитиш ривожланишининг дастлабки босқичларида шимолий америкача ва европача мактаблардаги асосий фарқ – европача мактаб энг янги таълим технологияларига таянса, америкача мактаб эса анъанавий таълимга усткурма бўлганлигини ифодалайди. АҚШ ва Фарбий Европа мамлакатлари олий таълимини ахборотлаштириш жараёнидаги технологик фарқ ўтган асрнинг 90-йиллари ўрталарига келиб йўқола бошлади, бу даврда европадаги университетлар замонавий ахборот технологияларини фаол қўллашга киришди.

Бугунги кунда Европа мамлакатлари ва АҚШдаги масофавий таълим ўртасидаги асосий фарқ давлатларнинг иштирок этиш улушидадир. Агар АҚШда масофавий таълим, асосан, хусусий сармоя билан молиялаштирилса, Европада бунинг учун давлат маблағлари ажратилади. Мамлакатимизда эса таълимни, айниқса олий таълимни масофавий форматда ташкил этишни молиялаштириш жараёни ОТМнинг ички маблағлари ҳисобидан амалга оширилиш тенденцияси кузатилаётганлигини айтиб ўтиш ўринли. Шундай бўлса-да, ривожланаётган мамлакатлардаги масофавий таълимнинг жаҳондаги обрўси, даражаси унча юқори эмаслигига қарамасдан, уларнинг масофавий таълим ривожига глобал таъсири йилдан йилга кучайиб бормоқда. Масалан, Ҳиндистон ва Хитой талабалар сони бўйича етакчилик қилмоқда, бинобарин, бунда ўқитишнинг улар танлаган моделлари яқин келажакда олий таълим тизимидаги иқтисодий ва технологик ўзгаришларни белгилаб беради (2.1-жадвал).

Алоҳида таъкидлаш керакки, коронавирус пандемияси масофавий таълимни йўлга қўйиш учун тенги йўқ вазиятни вужудга келтирди. 2020 йилининг апрел ойи ўрталарида касаллик ўзининг чўққисига чиққан пайтда дунёнинг 190 мамлакатидеги барча таълим муассасаларининг ёпилиши таълим олаётган ўқувчи ва талабаларнинг 90%га ўз таъсирини кўрсатди. Инқироз нафақат ривожланаётган мамлакатларнинг, балки ривожланган мамлакатларнинг ҳам кескин рақамли ўсишга олиб келди . (1-расм).

1-расм. Дунё миқёсида анъанавий таълим олувчиларга нисбатан масофавий тарзда таълим олишга ўтган ўқувчи ва талабалар ҳақида малумот. (Liberty Marketing маълумоти асосида)

Аммо, таъкидлаш ўринлики, масофавий таълимнинг ривожланиши пандемиядан олдин ҳам шиддат билан ўсишни бошлаган эди. Маслан, 2012 ва 2018 йиллар оралиғида дунё миқёсида онлайн-таълим бозори йилига 27%ни ўсишни анъанавий таълим эса 5% ўсишни кўрсатаётган эди . Айни шу даврда турли онлайн-платформалардан таълим олиш кучайди. Маслан, Edx, Coursera, Udacity ва бошқалар.

Коронавирус пандемияси эса анъанавий таълим бераётган олий таълим

муассасаларининг ҳам масофавий таълим бозорига шиддат билан киришни кучайтирди. Жумладан дунёда илғор айрим хорижий мамлакатлар олий таълим муассасаларининг масофавий таълимнинг йўлга қўйилганлигини таҳлил қилсак.

Япония. Таълим муассасалари платформалари ҳамда WEBEX, ZOOM, TURNITIN дастурларидан фойдаланиб, дарс машғулоти олиб боради. Таълим жараёнлари айрим университетларда гибрид усулда онлайн шаклда олиб борилади. Университетлар имкониятидан келиб чиқиб, талабаларга қулайлик яратиш мақсадида моддий ва техник ёрдам шаклида чоралар қўрилган. Таълим вазирлиги ва йирик мобиль операторлар томонидан талабаларни махсус интернет трафиклари ва wi-fi қурилмалари билан таъминлаш йўлга қўйилган.

Сингапур. Олий таълим муассасаларида ўқитиш махсус платформа ва ZOOM дастури орқали амалга оширилган. Хусусан, CANVAS платформасидан фойдаланилади. Унда ўқитувчилар онлайн тарзда дарс ўтказиши, ўтилган дарсни ёзиб олган ҳолда дарсга қатнаша олмаганлар кейинчалик фойдаланиши учун юклар қўйилади. Шунингдек, дарсга тегишли бошқа манбаларнинг электрон варианты юклар қўйилиши ҳам мумкин. Платформа орқали талабалар билимини синаш имконияти яратилган. Ҳозирда карантин чекловлари юмшатирилган, талабалар дарсларга бориб, таълим олишмоқда.

Корея. Олий таълим муассасаларида ўқитиш тўлиқ масофадан ташкил этилган. Бунда дарслар таълим муассасасининг махсус платформаси ва WEBEX ҳамда ZOOM дастури орқали амалга оширилади. Юкоридаги дастурлар орқали ўқитувчилар онлайн тарзда дарс ўтказиб, у платформага ҳам юклар қўйилади. Дарсда берилган топшириқ ва вазифаларнинг жавоби платформа ва ўқитувчининг электрон почтаси орқали қабул қилиниб, баҳоланади. Давомат ҳам шу жавобларга кўра юритилади. Айрим ҳолатда машғулоти юзма-юз ўқишга рухсат берилади.

Таҳлил натижаларига кўра, жаҳондаги масофавий олий таълим ривожланиш даражаси учун куйидаги жиҳатлар хос:

1) масофавий таълим саноатлашувдан кейинги жамият иқтисодиётининг қудратли ва истиқболли тармоғи бўлиб, бу ўз фаолиятини фақат масофавий таълим моделлари бўйича олиб борадиган университетлар сонининг ортишини келтириб чиқаради;

2) ахборот технологияларидан фойдаланиш туфайли масофавий таълим очиклашиб бориши натижасида нафақат олий таълим тўғрисидаги дипломга эга бўлиш, балки «бутун умр давомида ўқиш» тамойилини амалга оширишга имкон бермоқда. Бу, биринчи навбатда, глобал Интернет тармоғи ва электрон таълим воситаларидан фойдаланишга асосланган масофавий таълим технологиялар сонини ошириш ҳисобига юз беради;

3) жаҳондаги ривожланган мамлакатларда масофавий таълим хизматлари бозорининг кенгайиши уларни бошқа ривожланаётган мамлакатларга экспорт қилинаётганлиги, шунингдек, ички бозорда масофавий таълимга эҳтиёж борлиги, масофавий таълим технологиялари ўсиб бораётган талаблар ва улар эҳтиёжларига, ҳаёт суръатларига мўлжалланаётганлиги туфайли юз бермоқда.

Мамлакатимизда олий таълим инфратузилмасини ривожлантириш даражасини куйидагича деб кўрсатишимиз мумкин: «Ахборот технологияларини жорий қилишни молиявий ва техник қўллаб-қувватлаш; телекоммуникация ускуналари, компьютерлар, дастурий таъминотни техник ва кадрлар билан қўллаб-қувватлаш; давлат миқёсида ва ОТМлар томонидан лицензияланган дастурий таъминотни сотиб олиш; таълим платформаларининг мавжудлиги, рақамли таълим ресурсларини ишлаб чиқишни кадрлар ва молиявий томондан таъминлаш; талабаларнинг ўзлаштиришига электрон контентнинг таъсирини баҳолаш индикаторлари, касбий компетенциялар ва креатив фикрлашни эгаллаш; рақамли технологияларни ўргатувчи марказлар, янги таълим технологияларидан фойдаланиш бўйича услубият, мутахассислик фанлари бўйича ўқитиш тармок ҳамжамиятининг мавжудлиги (филиалларни ҳисобга олган ҳолда), ИТ технологиялардан фойдаланган ҳолда фанлар учун ўқув материалларини (instructional design) ишлаб чиқиш»

Ўз навбатида, мамлакатимиз олий таълим тизимидаги масофавий таълимнинг замонавий ҳолати етарли даражада ўрганилмаганлиги социологик тадқиқот ўтказиш заруратини келтириб чиқармоқда. Бундай тадқиқотнинг асосий фазага етган замонавий олий ўқув юртлиги таълим хизматлари бозорига масофавий олий таълимга эҳтиёж борлигини англаётган бўлсалар-да, қўшимча рақобатли устулкни таъминлаш учун масофавий олий таълим ривожланишини тўхтатиб қоладиган ташқи ва ички омиллар мавжуд.

Масофавий олий таълим моделини ишлаб чиқиш учун масофавий таълимнинг юқори сифатини таъминлашга имкон берувчи электрон таълим муҳити амал қилишининг асосий тамойиллари ва видео-машғулотлари сифат индикаторини шакллантирдик. Берилган иловадаги жадвалларда биз олий таълим тизими сифатини юксалтиришда инновациялардан самарали фойдаланиш устувор йўналишларининг социал моделлари ва инновацион индикаторларни қиёсий ўрганиб, халқаро стандарт талаблари асосида дарс машғулотларининг сифати ва самарадорлигини баҳолаш индикаторини такомиллаштирдик. Такомиллаштириш жараёнида илк бор ивент (инглиз тилида event – “тадбир”, “воқеа”) таҳлил қўлланилди.

Масофавий таълимнинг тўлиқ фойдаланилмаётган моделлари таълим жараёнининг мазкур соҳасида юз бераётган воқеликларни тушуниш мақсадида таҳлилдан ўтказиш учун мавжуд моделларнинг афзаллик ва камчиликлари келтирилган.

Масофавий ўқитиш моделларини қиёсий таққослаш, шунингдек, ўрганилган хорижий тажриба бизга Интернет тармоғи асосидаги масофавий ўқитиш модели қатта афзалликларга эгаллигини кўрсатмоқда. Чунки у талабаларга нафақат замонавий ахборот технологияларидан фойдаланиш, ўқитиладиган материални тез етказиб бериш, балки ўқувчилар ишини тезкор баҳолаш, ўқитувчилар ва талабалар ўртасида бевосита ўзаро илмий ва ижодий ҳаракат имконини беради.

Масофавий олий таълимнинг ишлаб чиқилган модели таълимни ахборотлаштириш соҳасидаги замонавий ютуқларни ҳисобга олган ҳолда масофавий ўқитишнинг энг муваффақиятли технологияларига таянади. Натижада, талабаларга сифатли масофавий таълим олишга имкон беради. Мазкур модель универсал бўлиб, масофавий таълимни амалга оширишни режалаштираётган барча ОЎЮнинг таълим жараёнига жорий қилиниши мумкин.

Ўқитишнинг самарадорлиги, энг аввало, тизимнинг ўзи, яъни электрон тестдан ўтказиш, талабанинг тизимга қатнаш статистикасини таҳлил қилишдир. Бошқача айтганда, ушбу электрон тизимга инсон омилининг аралашшига йўл қўймаслик ҳисобланади. Иккинчидан, ўқитувчи томонидан амалий билимларни текшириш, назорат ишлари ва ҳ.к. текшириб борилади. Бундай ялпи текшириш натижасида талабанинг у ёки бу курсни ўрганганлиги тўғрисида хулоса чиқарилади. Нафақат талаба олган билимларни, балки ўқитувчининг ишини ҳам баҳолаш, электрон курсни тайёрлаш сифатини текшириш имконияти электрон таълим муҳитидаги ўзаро ҳамкорликнинг ўзига хос жиҳатидир.

Замонавий Ўзбекистон олий ўқув юрлари учун масофавий таълимнинг муаллифлик моделини жорий қилиш механизми моделнинг ўзида бўлиб, зарур захираларни қўпайтириш, бошқарувчи ва назорат қилувчи бўлимларни уларга муайян мажбуриятлар, ҳуқуқлар ва вазифаларни белгилаган ҳолда яратиш ҳамда тўлиқ амал қилишни кўзда тутати. Таклиф этилаётган модель таълимда ўзаро ҳаракатларнинг барча субъектларини назорат қилиш ва уларни мувофиқлаштириш вазифасини адо этувчи, талабалар ва ўқитувчилар учун зарур ўқув режалари тузиш билан шуғулланувчи масофавий ўқитиш бўлимини (ёки маркази) ўз ичига олади. Мазкур моделнинг элементи бўлган бошқарув ва назорат бўлими таълим жараёни ишини таъминлаш учун тегишли захираларни жалб қилиб, талабалар, ўқитувчилар, техник ходимлар ва электрон курсни ишлаб чиқувчи кишилардан келаётган ўзаро қайта алоқани таҳлил қилиш йўли билан олинаётган натижалар мониторинг қилиб борилади.

Масофавий таълим жараёнининг асосий элементлари бошқарув бўлими томонидан доимо сифат назорати остида бўлади. Бу бўлим, ўз навбатида, таълим жараёнининг барча иштирокчиларидан келаётган маълумотлар ва мулоҳазаларни таҳлил қилиш йўли билан унинг иши самарадорлиги тўғрисида хулосалар беради.

Мамлакатимизда онлайн сўровлар ўтказиш жаҳоннинг ривожланган давлатларидаги ижтимоий тадқиқот марказларига нисбатан сон ва сифат жиҳатдан ортда қолиш ҳолати кузатилмоқда. Илмий жамоатчилик олдида веб-тадқиқотлар орқали олинган маълумотларга ишонч даражаси ҳали ҳам суёт эканлиги ушбу салбий ҳолатнинг асосий сабабларидан биридир. Шундай бўлса-да, юртимиздаги энг нуфузли ташкилотлардан бири - Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академиясида 2017 йилнинг декабрь ойда тадқиқотчилар томонидан академиянинг таълим сифатини оширишга қаратилган илк веб-сўровни веб-интерфейс-модулли дастурдан фойдаланган ҳолда ўтказилганлиги (<http://estudy.dba.uz>) бу соҳадаги илк қадам бўлди. Мазкур тадқиқотда иштирок этган респондентлар мамлакатимизнинг турли географик нукталаридан

туриб, анкета сўровларига Интернет орқали жавоб бериши, айниқса, ўзига қулай вақтда саволларга жавоб йўллаши илиқ кутиб олинди. Тадқиқотда қатнашувчиларнинг умумий танланма (выборка) мажмуаси тўлиқ қамраб олинганлиги, берилган очик саволларга ҳолис жавоб олинганлиги, бундай онлайн сўровлар истиқболли эканлигидан далолат беради.

Мазкур тадқиқот натижасига кўра:

- a) тадқиқотни ўтказиш учун ажратилган вақт тежалди;
- b) анъанавий сўровларда мавжуд бўлган респондент ва у жойлашган масофа энди муҳим аҳамият касб этмайдиган бўлди;
- c) тадқиқот жараёнида учраши мумкин бўлган турли босимларнинг олди олинди;
- d) маблағ тежалди;
- e) респондент сўров анкетасига жавоб бериши учун қулай вақт яратилди;
- f) онлайн сўров ўтказилиши ўз-ўзидан тадқиқот орқали олинган натижалар ҳолислигини оширди.

Тадқиқотнинг бевосита олий таълим муассасасида ўтказилиши, респондентлар, асосан, раҳбар кадрлардан иборат эканлиги ва сўров ўтказишга қўйилган асосий мақсадлардан бири – раҳбар кадрларни тайёрлашда таълим сифатини оширишга эришиш эди. Мазкур вазифалардан келиб чиқиб олинган натижаларга кўра, мамлакатимизда биринчи маротаба таълимда қуйидаги қайтма реакция амалга оширилди:

- 1) воқеани тез фаҳмлаш;
- 2) илғаб олиш;
- 3) жараёни теран идрок этиш;
- 4) муаммолар ечимига дедуктив ёндашув бўйича билим олиш. ўрганилди.

Олинган барча маълумотлар таҳлилдан сўнг Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академиясида 2018-2019 ўқув йилида «Педагогика ва психология» кафедраси базасида «Фаросат илми» мавзулари дарс сифатида ўтилишига эришилди.

Веб-тадқиқот натижаларига кўра, хулоса қилар эканмиз, мамлакатимизда ҳам таълим муассасалари, йирик ижтимоий институтлар ва ташкилотларнинг турли социал муаммоларини веб-тадқиқотлардан фойдаланган ҳолда ўтказиш учун ижобий муҳит ва техник имкониятлар мавжуд. Мазкур сўровлар шиддат билан ривожланаётган Ўзбекистоннинг турли соҳалардаги ижтимоий муаммолари ва уларнинг ечимини кутаётган масалаларда кам вақт ва маблағ сарфлаган ҳолда самарали илмий хулосалар олиш учун инновацион ечим, дея ҳисоблашимизга тўлиқ асос мавжуд.

Он-лайн сўров (онлайн-сўров, web-тадқиқот) – интернет-технологиялардан фойдаланишга асосланган ижтимоий маълумот тўплаш усули бўлиб, кўпинча офлайн (бевосита) тўлдирилган интерактив анкета орқали амалга оширилади. Мазкур тадқиқотларни ўтказиш орқали янги социал билимга эга бўлиш тарафдорлари респондент турган жойидан қатъи назар, ундан фикр олиш имкониятига эга эканлиги, харажатлар ва вақтнинг тежалиши унинг асосий афзаллиги, деб ҳисобланди. Бу эса кенг қўламли ва тезкорлик (экспресс тадқиқот) билан ташкил этилиши мумкин бўлган турли ялпи сўровлар учун ўта долзарбдир. Бунинг устига масофавий тадқиқот респондент учун ҳар қандай ўзига қулай вақт, хоҳиш-шароитга кўра, тадқиқотда қатнашиш имконини беради. Бу вазиятда тадқиқот тўғри ташкил этилгандагина, маълумотлар тўплашнинг янгича тизимлари ишга солиниб, веб-браузер ва маҳаллий веб дастурлардан фойдаланиш орқали масофавий сўровнинг юксак самарасига эришиш мумкин.

Интернет орқали ижтимоий сўров ўтказиш жараёнида мутахассислар томонидан ҳар доим ошкор қилинавермайдиган яна бир муҳим параметр –репрезентативлик (вакиллик). Яъни, ўтказилаётган тадқиқотда иштирок этаётган респондентлар сони, мавжуд ўрганилиши керак бўлган умумий респондентлар сони билан мос келавермаслигидир. Шунинг учун ҳам онлайн сўровлар репрезентатив бўлмайди. Ёдда тутиш керак бўлган яна бир жиҳат, бу усул орқали ўтказиладиган тадқиқотларда Интернетга кириш имконияти йўқ аҳоли қатламини қамраб олиб бўлмайди.

Бугунги кунда фанда онлайн сўровни бир тизимда таснифлаш муҳим муаммолардан биридир. Социологик тадқиқотларда қўлланилаётган онлайн сўровлар моҳиятан тезкор усулда ташкил этиладиган тадқиқотлар сирасига кириб, у 2 та гуруҳга бўлинади:

биринчиси, тадқиқотда иштирок этувчи респондентларни танлаб олиш эҳтимолга асослангани;

иккинчиси, асосини тасодифий танлов ташкил этади. Мутахассис тақдим қилаётган бу

2 гуруҳ моҳиятан империк маълумотлар олишда ўта муҳим саналади. Социологик сўровлар ўтказилиши бошланган даврдаёқ респондентлар танловининг репрезентативлиги тўғри амалга оширилишига муҳим эътибор бериб келинганлиги боис фанда ўз натижадорлиги билан кадрланади. Бирок, бу ҳолат бир томонлама ва чегараланган онлайн майдонда танловни амалга ошириш, реал социал воқелиқдан йироқлаб кетиш эҳтимолини юқори даражада сақлаб қолади, деган фикрдамиз.

Ўтказилаётган сўровларда масофавий тадқиқотларнинг улуши тобора ортиб борар экан, унинг методологик асосини шакллантириш ва ривожлантириш, дастурий ва интеграцион имкониятларни ўрганиш ҳам мутахассислар учун тадқиқот объектига айлангани кузатилмоқда. Айниқса, онлайн сўровлар учун мавжуд бўлган функционал тизимлар, дастурий ва интеграцион имкониятларни ўрганиб, бу тизимнинг 5 та мезонини куйидагича:

- 1) онлайн сўровлар тизимининг функционал имконияти;
- 2) тизимга кириш усули;
- 3) интеграциявий имкониятлар;
- 4) фойдаланиш қиймати;
- 5) респондентларни рағбатлантириш омиллари каби таснифлаш кетма-кетлиги ҳосил бўлмоқда.

Функционал имкониятларда асосан 3 та онлайн сўровнома тизимига ажратилади.

Булар:

- 1) фақат маълумотларни тўплаш учун фойдаланиладиган тизимлар;
- 2) ахборотни йиғиш ва хусусий таҳлил қилишга қаратилган тизимлар;
- 3) мураккаб модулли тизимлар.

Тизимга кириш усуллари эса 2 хил. Улар куйидагилар:

1) веб-интерфейс (яъни, <https://> ва веб-браузердан фойдаланган ҳолда хизмат ёки қурилма билан ишлаш учун фойдаланилувчи интерфейсни таъминловчи веб-саҳифалар тўплами) орқали ишлайдиган онлайн хизматлар;

2) тармоқ орқали сўров ўтказиш имкониятини берадиган маҳаллий веб-дастурлардан фойдаланган ҳолда ишлайдиган онлайн хизматлар.

Интеграцион хусусиятлар 4 та. Булар:

- 1) контентни бошқариш тизимларининг дастурий таъминот модуллари ;
- 2) интеграциялашган хизматлар;
- 3) киритилган сўровлар модуллари;
- 4) ихтисослашган каби тизимларга бўлинади.

Фойдаланилганлик учун тўлов 2 хил:

- 1) пулли тизимлар;
- 2) бепул бўлган дастурий таъминот ва бепул хизматлар.

Респондентларни рағбатлантиришга йўналтирилган 3 та омил ажратилади:

- 1) берилган жавоб учун ҳақ тўлаш;
- 2) виртуал рағбатлантириш (виртуал балл, совғалар ва ҳ.к.);
- 3) жавобларни рағбатлантирмаслик.

Мазкур рағбатлантириш таснифига миллий менталитетимиз хусусиятларини инобатга олган ҳолда ижтимоий фаоллик ва маънавий рағбат каби бандларни ҳам қўшишимиз мақсадга мувофиқ.

Адабиётлар:

1. Маннанова Н.Х. Ўзбекистонда педагог кадрлар малакасини ошириш тизимида масофавий таълимнинг шаклланиши ва ривожланиши. Соц. фан. бўйича фал. докт. (PhD) дисс. автореф. –Тошкент: ЎзР Фанлар академияси асосий кутубхонаси. –Б.11.

2. Лутфуллаев П.М. Хорижий олий таълим муассасаларида сифат ва рақобатбардошликни таъминлаш йўллари. Пед. фан. бўйича фал. докт. (PhD) дисс. автореф. -Наманган, «Vodiy Poligraf», 2018. –Б.17.

3. Дистанционное образование // Проблемы информатизации высшей школы. Бюллетень, 1995 г., № 3.

4. Домрачев В.Г. Дистанционное обучение: возможности и перспективы // Высшее образование в России. 1994.– № 3. – С. 10-12.

5. Тихомиров В.П., Солдаткин В.И., Лобачев С.Л., Ковальчук О.Г. Дистанционное обучение: к виртуальным средам знаний (часть 1), [Электронный ресурс] // Научно-практический журнал «Открытое образование». Режим доступа – http://www.e-joe.ru/sod/99/2_99/st158.html (дата обращения: 09.02.2013).

6. Маннанова Н.Х. Ўзбекистонда педагог кадрлар малакасини ошириш тизимида масофавий таълимнинг шаклланиши ва ривожланиши. Соц. фан. бўйича фал. докт. (PhD) дисс. автореф. –Тошкент: ЎзР Фанлар академияси асосий кутубхонаси. 2019. –Б.20.